

**UYUSHGAN JINOYATCHILIKKA QARSHI
KURASHNING UMUMIY MASALALARI**

Nuriddinov Muxammadoxun Xusanjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi Akademiyasi

3- o'quv kursi 310-guruh kursanti

Annotatsiya: Ushbu maqolada uyushgan jinoyatchilik tushunchasi, uning o'ziga xos xususiyatlari, sabablari va sharoitlari, hozirgi kundagi ko'rinishlari borasidagi fikrlar, statistikalar keltirilgan. Shuningdek, uyushgan jinoyatchilikning oldini olish va bartaraf qilish bo'yicha zarur tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: uyushgan jinoyatchilik, jinoyatchilik metodologiyasi, implementatsiya qilish, jinoiy spetsifika, kriminal piramida, jinoyat submulturalari, mikrosotsial omillar, jinoyatchilik ixtisoslashuvi, profilaktik chora-tadbirlar

Uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashning nafaqat mamlakatimizda, balki jahon miqyosida ijtimoiy-huquqiy, xususan, siyosiy tadqiqot obyektiga aylanganligining o'z yo'q bu muammoning naqadar dolzarbligini ko'rsatadi. Bugungi kunda uyushgan jinoyatchilikning jahon miqyosidagi uyushganlik xususiyatidan kelib chiqqan holda, yana bir bor ta'kidlash joizki, ushbu ijtimoiy illat insoniyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilayotgani tufayli unga qarshi kurashni zamonning o'zi taqozo etmoqda. Ya'ni, uyushgan jinoyatchilik ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, qolaversa, madaniy munosabatlar yo'nalishlarining har birida bo'y cho'zayotganligini, shu bilan birga, ushbu yo'nalishlarda sodir etiladigan jinoyatlarning bir-biri bilan o'zaro aloqadorligini ham ko'rsatadi. Shu bois, mamlakatimizda uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashning faol mexanizmlarini yaratish borasida chuqur o'ylangan strategik chora-tadbirlar amalga tatbiq qilingan. Jumladan, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashning milliy va xalqaro huquqiy asoslari yaratilgan va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 29-moddasi 4-bandida "uyushgan guruh" tushunchasiga aniq ta'rif berib o'tilgan: «ikki yoki undan ortiq shaxsning birgalikda jinoiy faoliyat olib borishi uchun oldindan bir guruhga birlashishi uyushgan guruh deb topiladi»¹. Shu bilan birga, ushbu moddaning 4-bandida ta'kidlangan jinoiy uyushmalarni tuzishning o'z yo'q jinoiy javobgarlikka tortishga to'liq asos bo'ladi hamda uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan har qanday jinoyat o'ta og'ir turdagi jinoyatlar qatorida e'tirof etiladi. Jinoyat qonunchiligiga binoan, jinoiy uyushmalar yoxud uning bo'linmalarini tuzish yoki unga rahbarlik qilish, shuningdek ularning mavjud bo'lishi va ishlab turishini ta'minlashga qaratilgan faoliyat jinoiy faoliyat deb e'tirof etilgan. Ushbu norma jinoiy spetsifikasiga ko'ra,

uyushgan qurolli guruh tuzish va unga rahbarlik qilish yoki unda ishtirok etish ham jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga qarshi qaratilgan o'ta og'ir jinoyatlar toifasiga kiritilgan. Mamlakatimizda aynan uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash borasida zarur chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda va shu maqsadda davlat boshqaruv organlari tizimida maxsus organlar hamda xizmat sohalari tuzishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Ichki ishlar vazirligi va prokuratura organlari tizimida uyushgan jinoyatchilik hamda korrupsiyaga qarshi kurashda faoliyat ko'rsatuvchi bo'lim va bo'linmalar faoliyat yuritmoqda. Shuningdek, bu organlarga nafaqat jamoat tartibini ta'minlashda, balki uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat xavfsizlik xizmati va Davlat xavfsizlik xizmati, shuningdek Adliya vazirligi bilan hamkorlik qilish borasida ham zarur vakolatlar berilgan. Ular o'zaro hamkorlikda jinoyatchilikning o'ziga xos va latentligi yuqori bo'lgan sinfi bo'lmish uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash va uning profilaktikasini amalga oshirishdek murakkab vazifani bajaradi. Uyushgan jinoyatchilikning o'ziga xos xususiyatlaridan biri –bu ularning jinoiy uyushmalar asosida tashkil topganligi, o'ziga xos xufiyona tarzda faoliyat ko'rsatishi, muqim ravishda mavjud bo'lishi va tezda bir jinoiy faoliyatdan boshqa bir jinoiy faoliyatga moslasha olishidir. E'tiborga olish lozimki, uyushgan jinoyatchilikka kirishning turli xil usullari hamda uyushgan jinoyatchilik bilan shug'ullanadigan guruhlarning har xil turlari mavjud. Jinoyatchining tashkilotga qo'shilish usulidan qat'i nazar, uyushgan jinoyatchilik ixtisoslashuvni yoki maxsus mahoratni talab qiladi.

Rossiyalik kriminolog olim A. I. Gurovning fikricha², uyushgan guruh jinoyatchi shaxslarning o'z jinoiy maqsadlariga erishishlari uchun tashkil etgan oddiy aloqalarini bildiradi. Bu kabi guruhlarda guruh a'zolarining aniq vazifalari avvaldan reja asosida taqsimlangan bo'ladi va shu mehnat taqsimoti asosida har biri o'z jinoiy faoliyatini olib boradi. Uyushgan jinoyatchilik faoliyat yuritishi uchun metodologiya, katta miqdordagi joylashishni talab qiladigan harakatlar va guruh a'zolari orasida ishonchga muhtoj. Agar biror unsur mavjud bo'lmasa, maqsadga erishish qiyinroq bo'lib, guruh a'zolari qo'lga olinishi mumkin. Qisqa qilib aytganda, uyushgan jinoyatchilik muntazam ravishda foyda ko'rish maqsadida uch nafar yoki undan oshiq shaxslardan tashkil topgan va korrupsiyaga aloqador mansabdor shaxslar, hokimiyat vakillari bilan jinoiy hamkorlik asosida hamda o'ziga xos kuch ishlatish va qo'rqitishlar orqali ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishlarning turli sohalarida o'z ta'sir doirasini o'rnatuvchi jinoiy tuzilma va tashkilotlarning g'ayriqonuniy uyushmasidir³. Biz uyushgan jinoyatchilikning ichki tizimini o'ziga xos piramidaga qiyoslashimiz mumkin: kriminal piramidaning quyi qismi keng bo'lib, asosan ijrochilardan tashkil topadi. Ushbu ijrochilar tarkibi o'zini «ishbilarmon» deb bilgan turli yulg'ichlar, xonadon o'g'riligini sodir qiluvchi jinoiy guruhlar, firibgarlar, g'ayriqonuniy tarzda valuta operatsiyasini bajaruvchilar, fohishalar, narkobiznes orqali

kun ko'ruvchilar kabilardan iboratdir.Undan yuqori turuvchi ikki bo'g'inni esa o'ziga xos ravishda «ta'minlovchi» va «xavfsizlik xizmati» guruhlari deb atash mumkin. Ta'minlovchilar aynan jinoiy harakatlarni bajarmasa-da, jinoiy faoliyatlarni amalga oshirishda zarur shart-sharoitlar yaratilishiga ko'mak beradilar.Xavfsizlik xizmati guruhi tarkibi jinoiy uyushmalar manfaatiga mos quyidagi shaxslardan tarkib topadi: davlat organlari va jamoatchilik tizimlarida xizmat qiluvchi ayrim nopok, korrupsiyaga ilashib qolgan huquqshunoslar, tibbiyot xodimlari, iqtisodchilar, jurnalistlar, adabiyot va san'at namoyandalari bo'lishi mumkin.Bu qatlamdagilarning ba'zida jinoiy uyushma tarkibiga kiruvchi quyi tabaqadagilar bilan aloqalarning buzilishi yuzaga kelsa-da, (agar ma'lum bir ijrochilar yoki guruhlar javobgarlikka tortilgan bo'lsa ham), jinoiy faoliyatlari to'xtab qolmaydi. Chunki uyushgan jinoiy guruhlarning yuqori tabaqasiga kiruvchilar doimo jazodan qutulib, o'zlarining jinoiy tashkilotchilik faoliyatlarini saqlab qoladilar.Jinoiy uyushmalar piramidasining yuqori qismini esa rahbarlar bo'g'ini (elita) tashkil etadi. Bu guruh tarkibiga yo'l boshchi (lider) va unga sodiq kimsalar kiradi hamda ular huquqiy, jinoiy (kriminal), iqtisodiy va boshqa turli yo'nalishlarda maslahatchilik qiladi.Ushbu pog'ona tarkibiga kiruvchi aynan shu guruh a'zolari ixtiyorida rahbarlar bo'g'inining boshqaruvchilarini qo'riqlovchi, turli jinoiy guruhlar bilan bo'ladigan mojarolarni bartaraf qiluvchi, ichki tartibni saqlovchi, jinoiy uyushma ta'sirida bo'lgan tijorat tizimlari va korxonalariga tazyiq o'tkazishda zarur bo'lgan jangarilar mavjud bo'ladi. Ko'pchilik hollarda bu ishlarga jalb qilinadigan jangarilar turli yuridik maqomdagi korxonalarining shtat ro'yxatlarida bo'lishi kuzatiladi.

Jinoiy uyushmalarning rahbariyati esa ichki intizomni saqlash, daromadlarni va ta'sir ostida bo'lgan sohalarni taqsimlash, jinoiy uyushmalar tizimiga kiruvchi jinoiy guruhlar o'rtasida munozarali va nizoli masalalarni hal etish, tijorat tizimiga kiruvchi korxonalar va muassasalar rahbarlaridan «qarzlarni» hamda kreditlarni undirish, turli jinoiy guruhlar va hududiy bo'linmalar bilan aloqalar o'rnatish (ba'zida xorijiy uyushgan guruhlar bilan ham), razvedka ishlarini tashkil etish, shuningdek raqobatchi guruhlarni jazolash kabi vazifalarni bajaradi.Yuqorida bayon etilganlarga asosan, uyushgan jinoyatchilikning quyidagi o'ziga xos jihatlari mavjud ekanligini ko'rsatish mumkin:xufiyona (nolegal va jinoiy) va iqtisodiy manbalarning mavjudligi;hokimiyat organlari va davlat boshqaruvi tizimida korrupsiyaga asoslangan aloqalarni yo'lga qo'yish4(shu jumladan, huquqni muhofaza qilish organlarida), hokimiyat organlariga kerakli kimsalarni ko'tarish va qo'llab-quvvatlash, imkon boricha jinoyatchilarning o'zlari shu darajaga erishishga harakat qilishlari (bu o'rinda jinoyat olamining siyosiy manfaatlari namoyon bo'ladi);o'z ta'sir doiralaridagi hududni kengaytirish (hudud va tarmoqlarni butunlay egallash, chet ellardan «hamtovoqlar» topish);o'z g'arazli maqsadlari yo'lida ommaviy axborot vositalari tizimiga kirish va o'zlarini jamoatchilikka yaxshi ko'rsatishni targ'ib qilish;uyushgan

guruhlarda qurol-yarog' va boshqa zarur maxsus texnika vositalarining mavjudligi; jinoyat submulturalarining mavjudligi (jinoiy muhitda o'sgan bola, voyaga yetmasidanoq jinoyatchiga aylanishi mumkin. Bunda ma'lum ko'nikmalarni o'rgatish asosiy rolda bo'ladi. Bularning barchasi jinoiy muhitda o'sayotgan bolaning uyushgan jinoiy guruh a'zolari ijtimoiy ta'minot tomonidan rag'batlantirishlari oson kechadi); o'zaro muvofiqlashgan faoliyatlarida imkon darajasida ko'proq daromad olishga bo'lgan maqsadning mavjudligi kabilar. Ushbu ijtimoiy illatga qarshi olib boriladigan kurash strategiyasi bilan bog'liq profilaktika, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlarning amalga oshirilishini rejalashtirishga alohida e'tibor qaratilishini talab etadi. Bu kabi tadbirlarning amalga oshirilishini ta'minlash esa mavjud xufiyona iqtisodiyot va iqtisodiyot bilan bog'liq barcha jinoyatlarni atroflicha tahlil etish bilan uzviy bog'liqdir. Shuningdek, hozirgi kunda jamiyatning ijtimoiy tizimini ilmiy jihatdan baholash, aholining turli qatlamlari va guruhlariga nisbatan differensial siyosat yuritishni yo'lga qo'yish talab etiladi. Shunga ko'ra, quyidagi toifadagi shaxslarga alohida e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiqdir: shubhali tarzda daromad topayotgan va ko'p miqdordagi mulk vamoliyaviy mablag'larga ega shaxslarni; kam daromadli, umuman moddiy ta'minotga ega bo'lmaganlar; jinoiy va ma'naviy buzuq yo'lga kirganlar (jinoyatni kasb qilbolganlar, bir necha bor sudlanganlar, ichkilikbozlar, giyohvandlar, toksikomaniyaga yo'liqqanlar, o'zgalar hisobiga kun ko'ruvchilar tekintomoq fuqarolar, daydilar kabi). Hech shubhasiz, uyushgan jinoyatchilikning sabab va sharoitlarini aniqlamasdan turib, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlarning talab darajasida bo'lishiga erishish mumkin emas, chunki uyushgan jinoyatchilikning mavjudligi oqibatida huquq-tartibotning buzilishi va jamiyatda jiddiy asoratlarning yuzaga kelishi mumkin. Uyushgan jinoyatchilikning hozirgi kunda mavjudligining sabab va sharoitlari esa quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'zgalar hisobiga kun ko'ruvchi (parazit) va g'ayriqonuniy ravishda «moddiy ta'minlangan» ayrim shaxslarning javobgarlikka tortilmasliklari. Bunday kimsalar o'ziga xos manmanlik ruhiyatini yuzaga keltiradilar («Biz alohida toifadagilarmiz va shunday shohona yashashga haqlimiz») va shu kabi hayot tarzini targ'ib qiladilar; xufiyona va g'ayriqonuniy ravishda topilgan mulkka ega bo'lish. O'z-o'zidan savol tug'iladi, jinoyatchilar to'plagan bu kabi katta mablag'lar nimalarga sarflanadi? Bu borada olib borilgan tadqiqotlardan ma'lum bo'ldiki, bu mulk asosan to'rtta ulushga bo'linadi. Birinchi va ikkinchi ulushlar xufiyona iqtisodiyotni (xom ashyo, fondlarni saqllovchilar, tovarshunoslar, yuk tashuvchilar kabi va turli kutilmagan «mehmonlar» (taftishchilar, soliq va bojxona idorasining xodimlari va davlatning maxsus kurashga mas'ul organlari kabilar)ga sarflanadi; uchinchi ulush yuqori ta'minotga erishishga xizmat qiladi; to'rtinchisi esa pulni xazinaga aylantirish. Eng achinarlisi, xufiyona iqtisodiyot o'z manfaati uchun muomalada bo'lgan naqd pullarni muomaladan

imkon boricha ko'proq olishga harakat qiladi;—uyushgan jinoyatchilikni tuzish orqali o'z faoliyati va xavfsizligini ta'minlash (mikrosotsial omillar). O'z vaqtida uyushgan jinoyatchilik davlatning huquqni muhofaza qilish organlariga qarshi turish uchun asosan quyidagi uch yo'nalishlarda ish olib boradi: 1) huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ularning faoliyatlarini qasddan buzib ko'rsatish va izdan chiqarishga erishish; 2) huquqni muhofaza qilish organlari olib borayotgan tadbirlarni muntazam kuzatib borish; 3) ayrim jinoiy faoliyatlarga huquqni muhofaza qilish organlarining xodimlarini tortish va jalb qilishga erishish. Uyushgan jinoyatchilik bilan bog'liq ma'naviy muhit —faqat o'z manfaatlarini o'ylash, xususiy mulkchilikka o'ta berilish, davlat boshqaruvi tizimiga kiruvchi rasmiy organlar faoliyatiga ishonchsizlik bilan qarash, ularning zarur ehtiyojlarni ta'minlashdagi tutgan o'rnini e'tirof etmaslik kabilar ham o'ziga xos ravishda jamiyatga o'ta salbiy ta'sir etadi. Shu tufayli xalqaro tadqiqot va statistika faoliyati bilan shug'ullanuvchi bir qator tashkilot va universitetlar davlatlardagi huquqiy-siyosiy va ma'naviy muhit to'g'risida tez-tez reyting e'lon qilib turadi. Global Initiative against Transnational Organized Crime tashkiloti davlatlarning 2023-yil uchun Uyushgan jinoyatchilik darajasi bo'yicha navbatdagi reytingini e'lon qildi. O'zbekiston ro'yxatda 4,96 ball bilan 90-o'rinni egallagan. Reyting mualliflari mamlakatlarni uchta mezon bo'yicha baholadilar:

—Jinoiy bozorlarning ko'lami va ta'siri;

—To'rt turdagi jinoyatlarning tuzilishi va ta'siri (mafiya, jinoiy tarmoqlar, davlat idoralariga o'rnatilgan jinoiy tuzilmalar va xorijiy jinoiy tuzilmalar);

—Mamlakatlarning uyushgan jinoyatchilikka chidamliligi.

Davlatlar har bir mezon bo'yicha 1 dan 10 ballgacha baholangan, bunda 1 ball past darajadagi jinoyatchilik, hukumatning jinoiy doiralarga qarshilik ko'rsatishga yuqori tayyorgarligini anglatadi. Reytingda 193 ta davlatdan birinchi o'rinni Kongo Demokratik Respublikasi (7,75 ball) egallagan. Keyingi o'rinlarda Kolumbiya (7,66) va Myanma (7,59) joy olgan. Jinoyatchilik avj olgan davlatlar o'ntaligiga Meksika, Nigeriya, Eron, Afg'oniston, Iroq, Markaziy Afrika Respublikasi va Gonduras kirgan. MDH davlatlaridan Rossiya 32-o'rinni, Tojikiston 62-o'rinni (5,61), Qirg'iziston 72-o'rinni (5,33), Ozarbayjon va Belarus 83-o'rinni, Turkmaniston 113-o'rinni (4,61), Moldova 123-o'rinni, Qozog'iston 133-o'rinni va Armaniston 171-o'rinni (4,26) egallagan. Uyushgan jinoyatchilik eng past darajada bo'lgan davlat sifatida Tinch okeanidagi Tuvalu davlati e'tirof etilgan. U 1,54 ball bilan reytingning oxirgi pozitsiyasidan joy olgan. Jinoyatchilikdan holi davlatlar o'ntaligiga, shuningdek Nauru, San-Tome va Prinsipi, Lixtenshteyn, Samoa, Vanuatu, Marshall orollari, Kiribiti, Lyuksemburg va Monako kirgan. Xulosa o'rnida, uyushgan jinoyatchilikning oldini olish va bartaraf qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya qilinadi: birinchidan, huquqni muhofaza qiluvchi organlar

o'zaro hamkorligining shakli va usullarini yaratish orqali, ularning faoliyat yo'nalishlarini tarmoqlararo tuziladigan muvofiqlashtiruvchi organ olib boradigan hamda ma'lum bir vaqt oralig'iga mo'ljallangan dastur asosida zarur vazifalarning bajarilishini belgilash; ikkinchidan, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashga faqat maxsus tayyorgar-likdan o'tgan shaxslarni jalb etish; uchinchidan, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashuvchi maxsus guruhlarini zarur moddiy-texnikaviy jihozlar bilan ta'minlash; to'rtinchidan, mamlakatda fuqarolarning oladigan daromadlarini nazorat qilishning aniq mexanizmini yaratish va shu orqali bozor iqtisodiyoti sharoitida g'ayriqonuniy daromad olishga yo'l qo'ymaslik, ularning xufiyona iqtisodiyot korchalonlari va uyushgan jinoyatchilik yo'l boshchilari ta'siriga tushib qolmasligi hamda korrupsiya ta'siriga tushib qolgan «xalq g'amini o'ylovchi» kimsalarga zarba berish. Uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashda ichki ishlar organlarining xalqaro hamjamiyatlar bilan aloqa o'rnatishi va shu orqali uyushgan jinoyatchilikning xalqaro miqyosda harakatda bo'lgan tashkiliy tuzilmalari faoliyatlarini cheklash muhim va dolzarb vazifa ekanligiga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Eng muhimi, uyushgan jinoyatchilikka qarshi qaratilgan kurashni tako-millashtirish uchun, birinchi navbatda, ushbu faoliyat yo'nalishini muvofiq-lashtiruvchi huquqiy asoslarni yanada takomillashtirish va xorijiy tajribani o'rgangan holda milliy qonunchiligimizga implementatsiya qilish talab etiladi.

Bugungi tezkor axborot zamonida, uyushgan jinoyatchilik ijtimoiy hayotning turli sohalarini o'z ta'siriga olmoqda. Zero, ushbu unsur bilan talab darajasidagi kurashni yo'lga qo'ymasdan, jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish murakkab kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. .O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi: (2023 yil 10 sentabrgacha bo'lgan o'zgarish va qo'shimchalar bilan) –T.: «Yuridik adabiyotlar publish», 2023 y. –560 b.
2. Kriminologiya: Darslik/ Z. S. Zaripov, A. S. Yakubov, G. A. Avanesov va boshq.; prof. Z. S. Zaripov tahriri ostida. –T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2008. –420 b.
3. Kriminologiya: Darslik / Z.S. Zaripov, Q.R. Abdurasulova, Y.S. Pulatov va boshq.; prof. Z. S. Zaripov tahriri ostida. –T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. –474 b.
4. Гуров А.И. Организованная преступность / А.И. Гуров // Криминология : учеб.пособие / Г.И. Богуш, О.Н. Ведерникова, М.Н. Голоднюк [и др.] ; науч. ред. Н.Ф. Кузнецова. –2-е изд., перераб. и доп. –М. : Проспект, 2012. –73 с.

5. Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество / А.И. Долгова. –М. : Рос. криминол. ассоц., 2003. –183 с.
6. Абдужалилов, Д., & Арипова, А. (2021). Культура Общения Сотрудников Овд. Scientific progress,2(1), 328-332.
7. Абдувалиев, Н., & Арипова, А. (2021). Важность Культуры Общения В Деятельности Инспекторов Профилактики Правонарушений. Scientific progress,2(1), 333-335.
8. Арипова, А. (2021). Huquqbuzarliklar Profilaktikasida Muloqot. Scientific progress,1(6), 913-921.